NASSAUNIEUWS

OKTOBER 2026

Graafschap en Hertogdom naast de Baronie (1)

Op nog geen 25 km van Breda, met mooi weer in dik anderhalf uur te fietsen, het ligt er al jaren en toch... Wat weten we nu eigenlijk over Hoogstraten? En met betrekking tot Breda Nassaustad: is er ergens een link te vinden tussen het vroegere graafschap en de Nassaus? Het onlangs verschenen boek "Hoe een stad de benen nam" waarin Sanne Stevens de Vlucht uit Breda op 12 mei 1940 beschrijft gaf de aanleiding om in drie afleveringen van dit blad antwoorden op bovenstaande vragen te vinden.

De stichting van Hoogstraten kent twee verhalen. Dat van de Bredase geschiedschrijver Thomas Ernst van Goor komt straks aan bod. Eerst de meest plausibele versie. Binnen de parochie Wortel zou Hoogstraten in 1210 zijn gesticht door hertog Hendrik I van Brabant en kreeg ook meteen vrijheidsrechten. Daarmee lag de weg vrij om uit te groeien tot een echt handelsstadje. In een historisch document uit 1213 verwijst de toenmalige heer van Breda, Godfried II van Schoten, naar inwoners die vanuit Breda naar Hoogstraten waren verhuisd.

De naam Hoogstraten verwijst naar een hooggelegen weg. Volgens sommigen een onderdeel van de handelsroute van Leuven naar Breda, anderen houden het op een handelsweg van Antwerpen naar 's-Hertogenbosch.

Hoogstraten kwam op een goed moment in handen van erfvrouwe Joanna van Elsloo en via haar vanaf 1295 werd de heerlijkheid Hoogstraten eigendom van de familie Van Cuijk. Na verschillende heren van deze familie ging in 1469 de heerlijkheid over op Jasper van Culemborg. Hij was getrouwd met Johanna, de dochter van Anton van Bourgondië, grootbastaard van Bourgondië en de tweede zoon van Filips de Goede. Hiermee is de link met het Bourgondische hof gelegd. Zoals bekend hadden de Nassaus ook hun nauwe contacten met de Bourgondiërs.

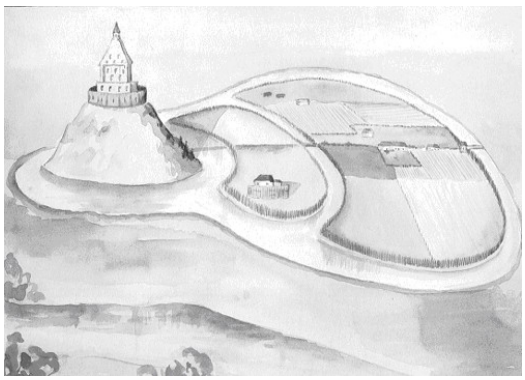

Thomas Ernst van Goor houdt er een heel andere theorie op na als het gaat over het ontstaan van Hoogstraten. Opmerkelijk is hierbij de grote overeenkomst met de Denensage die we in Breda kennen. Volgens Van Goor werd Hoogstraten gesticht door de Vikinghoofdman **Gelmel** Hij is niet alleen uit de naar hem vernoemde sage bekend, maar hij komt ook voor in historische bronnen. Hij zou aan het eind van de 9e eeuw geregeld de Mark opvaren met zijn Vikingschepen om via het Merkske bij Ginhoven aan wal te gaan om daar regelmatig te gaan plunderen. Volgens de Denensage ontging Breda eenzelfde lot. Op een dag kwam hij weer bij Ginhoven aan en in plaats van rovers kwamen er vrouwen en kinderen uit de boten. Gelmel wilde zich op Ginhoven vestigen. De graaf stemde daarmee in en Gelmel werd zowaar benoemd tot heer van Zondereigen! Op een motte kwam een burcht te staan met daaromheen een gracht. Het voordeel voor de bewoners van Ginhoven en Zondereigen was dat ze vanaf nu gespaard werden van verdere invallen door de Vikingen. Het nadeel was dat zij hun vrijheid in moesten leveren.

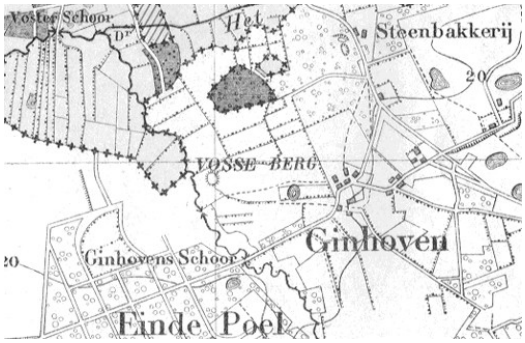

Gelmel wilde echter meer. Hij wilde trouwen met de beeldschone dochter van de heer van Breda, Beatrijs genaamd. De heer van Weelde was daardoor zo jaloers op Gelmel dat hij hem uitdaagde tot een gevecht. Gelmel won en doodde de heer van Weelde. In plaats van

terug te keren naar Beatrijs, vertrok hij naar het Heilige Land en liet hij haar eenzaam achter in Breda. Zoals in de Denensage lopen ook hier feit en fictie door elkaar. Beatrijs van Breda was de dochter van Godfried II van Breda en trouwde met Arnoud II van Wesemael. Dit vond echter plaats in de 13e eeuw! In een ander verhaal wordt overigens verteld dat Arnoud het Brunesheimkasteel (van Vikinghoofdman Bruno) in Breda zou hebben vernietigd…

Tijd om de overstap weer te maken van legendes naar historische verhalen. Volgens de legendes zou Gelmel in de 9e eeuw een houten kasteeltoren opgericht hebben met een gracht eromheen. Rond de 12e eeuw werd deze houten toren verbouwd tot een stenen kasteel (het Gelmelslot). Jan IV van Cuijk (1320-1363) liet in de eerste helft van de 15e eeuw het kasteel in gotische stijl verbouwen. Na vererving komen het kasteel en het land van Hoogstraten in handen van de families Van Culemborg en Van Lalaing.

Elisabeth van Culemborg (*Gelmelslot, Hoogstraten 30-03-1475 - †Culemborg 09-12-1555) was de laatste vrouwe van de heerlijkheid Culemborg en erfdochter van Jasper van Culemborg en Johanna van Bourgondië. Ze groeide aan het Hof van Kamerijk op met o.a. Filips de Schone en was vanaf 1496 hofdame van Johanna van Castillië (de Waanzinnige). In 1501 trouwt zij met Jan van Luxemburg-Ville. Het huwelijk blijft kinderloos en na de dood van Jan wordt ze eerste hofdame van landvoogdes Margaretha van Oostenrijk. In 1509 trouwt Elisabeth met Antoon I van Lalaing. In de loop van dit huwelijk schenkt zij haar man de heerlijkheden Hoogstraten, Minderhout en Rijkevorsel, haar eigendommen in Meer, Meerle en Meersel en de stadspaleizen 'het Hof van Hoogstraten' in Brussel en Mechelen.

Antoon I van Lalaing (1480-1540) kon door die schenkingen van zijn vrouw aanspraak maken op een adellijke titel. Op 25 november 1518 werd het land van Hoogstraten door keizer Karel V verheven tot graafschap. Antoon werd daardoor graaf van Hoogstraten. Na de dood van Margaretha van Oostenrijk werd hij in 1530 waarnemend landvoogd van de Nederlanden. Als stadhouder van Holland en Zeeland volgde hij Hendrik III van Nassau op en werd zelf opgevolgd door René van Chalon. Laatstgenoemde volgde Antoon ook op als stadhouder van Utrecht. In de volgende aflevering van NassauNieuws gaan we in op de betekenis van dit echtpaar voor Hoogstraten en vergelijken we een en ander met Breda.

Bronvermelding: Wikipedia, Onroerend Erfgoed Hoogstraten, Hoogstraten.be en Gerald Dalinghaus